

הערות על "המצאת" חדשות החוץ בעיתונות העברית

גדעון קוץ

בשבוע בסדירות. 2. הוא מופק באמצעים מכניים, להבדיל מהעלונים והמכתבים שנכתבו ביד. 3. הוא נגיש לכל מי שמוכן לשלם את מחירו הנקוב, בלי הבדל מעמד או אינטרס כלשהו. 4. הוא מפרסם כל מה שמעניין את הציבור הרחב, להבדיל מפרסומים דתיים או עסקיים. 5. הוא פונה לקהל רגיל יודע קרוא וכתוב. 6. הוא צריך להסתגל לזמנו, לחידושים הטכנולוגיים של התקופה.

על קשייה האובייקטיבים והסובייקטיבים של העיתונות העברית תעיד העובדה שהתהליך אשר התרחש באירופה עוד בתחילת המאה השבע־עשרה הגיע אליה רק כשתי מאות ומחצית המאה מאוחר יותר. המאורע המכונן היה הופעתו של העיתון המגיד בראש חודש סיון תרט"ז (4 ביוני 1856) בעיירה ליק שבפרוסיה המזרחית, בידי המוציא לאור אליעזר ליפמן זילברמן.⁵ אין זה גורע מחשיבות המהפכה הזאת בתולדות התקשורת העברית והיהודית ומחשיבותו של זילברמן כעורך וכעיתונאי המודרני הראשון בעברית שעיתונו עמד בקריטריונים הנדרשים:⁶ העיתון "יצא לאור, אם ירצה השם, פעם אחת בשבוע" – ואכן זילברמן החל להוציא לאור, לדבריו, רק כאשר הובטחו התנאים הכלכליים הראשוניים לקיומו; הפצתו עתידה הייתה להביאו לא רק לפרוסיה אלא גם (לאחר מילוי תנאי הצנזורה) מעבר לגבול הרוסי, שם גרו עיקר קוראיו; הוא יהיה נגיש לכל חותם ודמי המנוי שנקבעו יסייעו בכיסוי הוצאות הדפוס, הדואר והמכס; לרשותו עמד בית דפוס קבוע. למרות זאת ההופעה השבועית הקבועה של העיתון הושגה רק ב־1857, כאשר הוסדרו סופית הליכי משלוח כתב העת לרוסיה. זילברמן קבע אותה כשנה הראשונה לצאת עיתונו.

הגיליון השני יצא יותר מחודשיים אחרי תאריך ההופעה הרשמי של הראשון. תאריך זה היה, על פי זילברמן עצמו, "תאריך כתיבתו" של הגיליון, אך לא הופעתו.⁷ ההדפסה ארכה יותר משבועיים כי המדפיס היסט, שאל ותיקן. אחר כך התברר שיש צורך בצעדים פורמליים נוספים כדי לשגר את העיתון לחותמיו בדואר. החדשות היו אפוא רחוקות מלהיות "טריות". ב־1856 יצאו לאור חמישה גיליונות בלבד. המגיד, על פי הצהרת הכוונות, "יספר לכם קורות עולם מכל חלקי התבל, אזיא, אפריקא, אמעריקא ואויסטרליען, ממעמד ותהלוכות ומנהגי אחינו בני ישראל בפרט ומתהלוכות ונימוסי בני האדם בכלל", כמו גם "מכל עניני מסחר וקנין בכל העירות הגדולות [...] מהמצאות נפלאות ומספרים חדשים". והוא מיועד לכל הקהל:

העיתונות החלה בחדשות. "הדבר האמיתי" החל כאשר החדשות היו לסוגה עצמאית, לצדן של הסוגות שמהן נולדה הכתיבה העיתונאית: הספרות היפה והתאולוגית והסיפור או המחקר ההיסטורי. בראשית המאה השבע־עשרה בידלו עצמם עורכי העיתונים המודרניים הראשונים מצורותיהם המוקדמות באימוץ שמות שהמונח "חדשות" הופיע בהם במפורש, כמו: *Newes, Nieuwe, Nouvelles, News*. חדשות החוץ היו מגזר "אציל" של הטקסט החדשותי משום שקשה היה להשיגן. אמנם העיתונים פרחו בדרך כלל במקומות נעדרי שלטון מרכזי חזק, אבל במאבק הנצחי עם הצנזורה של בעלי השורה קל היה באורח פרדוקסלי גם אם מובן, לפרסם חדשות חוץ דווקא. בעיית הצנזורה הכבידה במיוחד על העיתונות היהודית והעברית. היה זה פועל יוצא של מעמד האזרחי הבלתי יציב של עורכי וקוראיה כאחד, ושל אי הוודאות הקיומית שבה היו נתונים.¹ עוד בעיות ספציפיות עמדו בדרכן של חדשות החוץ בעיתון העברי: אוצר המילים הדל של השפה, ידע כללי מוגבל על העולם, מצב כלכלי קשה ויותר מכך מצב תשתית הדפוס ומנגנוני ההפצה. אך היו גם היבטים חיוביים למצב המיוחד. הפזורה היהודית הייתה בעלת אופי טרנס־לאומי, חוצה גבולות. אפשר היה למצוא יהודים דוברי עברית וכותביה, וקוראים וכותבים פוטנציאליים גם במקומות שהעיתונות העולמית התקשתה להגיע אליהם.² לפיכך בכתיבה העיתונאית העברית המוקדמת היה ביטוי אמיתי לממד הדיווח מן השטח. היהודים היו בין "כתבי החוץ" הראשונים.³ גם מקימי סוכנויות הידיעות הבין־לאומיות הגדולות היו "סוחרי חדשות" ממוצא יהודי.⁴ הסחר בספרים ובעלונים והפצתם היו בין המקצועות המעטים של יהודי אירופה הותר לעסוק בהם כמעט ללא הגבלות.

מאמר זה מנתח היבטים תוכניים, צורניים, אידאולוגיים ופרופסיונליים מרכזיים בכינון מדור חדשות החוץ בשבועון החדשות העברי הראשון המגיד, שיצא לאור בפרוסיה המזרחית, ובהחדרתם למתחריה העיקרי על הקורא העברי במערב אירופה במחצית השנייה של המאה התשע־עשרה, הלבנון, שהיה כתב העת העברי הראשון בארץ ישראל.

מהפכת המגיד – "חדשות וקורות הימים"

בחקר העיתונות ותולדותיה מקובל להציב כמה תנאים ברורים וקשיחים המגדירים את עיתון החדשות: 1. הוא מתפרסם לפחות פעם

אשר נעשה בתבל". הוא לא פנה לקוראי העיתונות הכללית, "אשר יד ושם להם בלשונות העמים, במדעים, בגלילות הארץ וכדומה". אבל נשארה הבעיה של אלה מקוראיו, "אשר ידיעות כאלו רחוקה מהם ולא ידעו או לא יחפצו קרוא ספר או מכתב בלשון לועז. והיה אם יקרא איש דבר בהמכתב הזה מקורות אחיו בשארי ארצות, מקורות בני אדם בכלל, מענייני מסחר וקנין או מכל דבר אשר יסופר במכתב קורות הימים. ואם לא ידע מהות הארץ היא, גדלה, מספר יושביה, סחרה וכל תהלוכותיה, אז לא יועיל לו הדברים אשר ישמע וגם לא יתענג בקריאתם"¹⁰. המסקנה: חזרה אל ספסל הלימודים, אל הגאוגרפיה וההיסטוריה. הוא התחיל בהרצאה גאופוליטית על פרוסיה. מאמרי רקע נוספים באו בהמשך.

דבקו המוצהרת של המגיד בחדשות "נטו" התבטאה בתירוצים שמביא זילברמן ב"דבר המערכת" בגיליון השמיני להדפסת חומר לא חדשות לחלוטין של דברי מחקר, תורה וספרות. אלה הובאו במדור הפיליטוני "הצופה", שהופיע כמקובל בעיתונות הכללית בחלקו התחתון של העמוד "מתחת לקו", ואחר כך בחטיבה ספרותית נפרדת בעיתון, "הצופה להמגיד" (מ-1878 עד 1880 פרסם דוד גורדון שבועון ספרותי עברי ראשון ליד המגיד בשם מגיד משנה). למראה הגיליון החדש אמר זילברמן לקורא: "יראתי אולי תסתר פניך ממני ובלב רוגז תשפור, בוז וחימה, לאמר: מה זאת עשה האיש הזה לנו? הלא להביא מכתב מספר חדשות בישר לנו, להגיד לנו את אשר לא שמענו עוד, לספר ממלחמות נוראות, את אשר יעשה בתבל. והנה עתה דרשה ידרוש!" לנוכח הטענות האפשריות הללו מסביר העורך הטרי לקורא הנרגן את מבנה העיתונים בתקופתו.

אמנם שא נא עיניך קורא נכבד על כל הצייטונגען [העיתונים] הנדפסות בתבל והבט בעינים פקוחות על כל הכתוב בהנה, אז תחזה ותבין כי לא מהחל עד כלה רק חדשות לבד וספורי-בכל הצייטונגען הגדולות תמצא בראשה או בחצי התחתונה משפט או מאמר אחד המדבר מענין אחר, יהי מה שיהי, ונקרא מאמר כזה אצל כתיבי הצייטונגען בשם "ליטענדע ארטיקל" או פייליטאן. במאמרים כאלה יכתוב האחד או השני את דעתו באיזה ענין בדרך מחקר או בסיפור או ישמיע תהלות, או תחולת ספר אחד אשר יצא לאור, או יודיע ימי חיי ומפעלי איש אחד [...] אשר פעל ועשה בימיו וכדומה"¹¹.

דוד גורדון: "בממלכת פרייסען אין כל חדש"

למהפכה בתחום חדשות החוץ אחראית האישיות השנייה ששמה כרוך בזה של המגיד. ב-12 באוגוסט 1858, בראש גיליון 31 של השנה השנייה, כותב זילברמן "אל הקוראים הנכבדים" כדי לבשר להם "כי לקחתי לי איש כלבבי לעבוד אתי יחד במלאכתי הכבדה". האיש הוא דוד גארדאן (גורדון), ששימש כתב המגיד בבריטניה מתחילת הופעתו – כתב החוץ הראשון בעיתונות העברית. הוא יהיה גם עורך החוץ הראשון שלה.¹² זילברמן מזכיר, כפי שעשה כבר גורדון עצמו במאמר נרגש בשני המשכים, בגיליונות השני והשלישי של השנה הראשונה, כי "איש בריתי היה בביתי עת הגיתי ראשונה בדבר המגיד. הוא היה הראשון אשר אליו גיליתי כל לבבי ויחדיו המתקנו סוד, ואשר נתרצה גם אז לבקשתי להיות לי לעזר בתבונות כפיו. אמנם ארכה לו העת לחכות עד צאת המגיד לאור, וכמעט אמר נואש לתקותו לרגלי המכשולים אשר הרבו אז על דרכי, וילך לו

שיר הלל בהמגיד לכבוד נישואי יורש העצר הפרוסי ...

כמו גם ל"הרזיה" נוספת של העיתון, ל"ניקוי" מפטופטי בוסר חובבניים בנוסח כתיבי העת התאולוגיים והפסבדו-ספרותיים ולהגדלת חלק החדשות. זילברמן פתח מדור של חדשות טלגרפיות (שהגיעו כמובן לעיתונים אחרים ולא אליו) והמציא לצורך זה מונח עברי חדש, "דילוגירב". השם לא נקלט כנראה ודוד גורדון, שנטל על עצמו את תפקיד עוזר העריכה, חזר ל"ידיעות ע"י הטעלעגראף". אגב, מדור זה של ידיעות שהתקבלו ברגע האחרון זכה בסופו של דבר לשם "ידיעות אחרונות". הופעה ראשונה של כותרת העתידה לשמש, אולי בלא יודעין, את הגדול שבעיתוני ישראל כיום. בגיליון השלישי עלתה שוב שאלת היחסים בין חדשות החוץ להיסטוריה ואלה שבין עיתון החדשות למשימות ההשכלה. לקהל קוראים חסר מידע ורקע היסטורי וכללי מספיק, קבע זילברמן, אולי על סמך התגובות על הגיליונות הראשונים, וחסר גם הקונטקסט הדרוש להבין את החדשות הקצרות מטיבן. מטרתו בהוצאת העיתון הייתה "להרים קרן שפת עבר ולהוסיף גם לבני עמי להודיעם את

שנה שלישית

ליק כ"ח שבט ה'תרע"ט לעצירה.
2. ליהושע פנקס מאי 1860.

המגיד

מכתב קורות הימים

וגיד ליעקב מונענעשה בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר ינעם ואשר
ראוי לדעת לכל איש ישראלי - לתועלתו ולתועלת השפה העברית הנחמדה.

אליעזר ליפמאן זילברמאן.

הקאפא ונשלוס אַקבוי יודי פו

קול רנה ושמחה

ליום בא הבשורה לאמר: בן ילד לבן מושל ארצנו ביום 27. יאנואר וכל הארץ צללה
ושמחה. אז ישר גם המגיד השירה הזאת לאמר:

<p>לדבק פי שוב וישקת שקטו מברכות לבם וקשר ברטו שפסח בית סלקם עד נפשם נצח גם הפער לא עזר בעד דברתו ויקשר גם הוא ונבא פרקתו בדקת פוטרית חלב צמק ונבא.</p> <p>גם עשה הפעור ויחש לבטו הבא ברכת ברקת ריש רחמי בכל שורר עזיש שפת עזרה ואתה בו תלך הארץ פניו קבלת ברעון מים שפסח לקח בין הפון חוג חקשם גם רגת פיה.</p> <p>אז בן מושל ארצנו כפון כי ברכת לשכתה פו אבן גור כי ספסוף כל וישקת יתר בקרות יבטו את מבו תלמד לשפסח לביתים יראיתו פלך וסלוד על מי בנינים ולשפסוף קבלים חקשם יפסל:</p>	<p>לפוער תות בשעה אכרת תנתה פרישקת תת חקונה וספסוף מיום שפסח ונול בו יתר ונשקו הבן יקור לא סמנו פלגית אז בן סלבת פרישקת מיוקרות קשור אהבת עזיש נבא נארו.</p> <p>אל רם אל כל רשום ספסוף פרישקת השקית על זה הקשר ויבטו בשנה שפסח פניו נבא מלא חקשם לבשריה טובה ארץ יתר לבנו לבן כי יתר לבן מושל ארצנו ותתו בשורה ספסוף שפסח כקלום.</p> <p>אקתה אל נאור את מכל פסוף טרב שוכף לבקום ברכת אעלם. קטון פניול אמת חלום אם חקשן נבא את איתר חקשן למית פלך רב כסופר. פי השבוח את פי חקשן שפסוף בן חקשקת.</p> <p>אקתה אל שוב לבן זה תגדל חקשן נארו חקשן ספסוף חקשן מיום נשקו וישקת וייר חקשן עמו גם כבוד חקשן לשפסוף וישקת פלגת לא יסוד שפסוף חקשן כששקת וספר יתר חקשן זה חקשן.</p>
--	--

... ושנה אחר כך: התוצאות ...

תהלה לאל עליון, ברכת השלום ושלווה שוררת כמעט בכל ארצות תבל, ומלכי הארץ לרוב רועים עמם בשבט מישור, אין פרץ ואין צווחה, ואין ידים גם לנואמי נאום אשר לשונם תהלך בארץ לרגלי שנויים גדולים כי יתהוו בממלכות הארץ. בכל זאת, להפיק רצון כל קורא, גמרנו בדעתנו לתת בימים הבאים לפני הקוראים הנכבדים בראש מכתבנו, כמבוא כללי לפני החדשות הפרטיות, דברים אחדים בכל עת מצוא, בקוצר מלים, אודות ענינים המדיניים (פאליטיק) הנוגעים לכל ממלכות הארץ. לא השערות ודברי רוח כי אם דברים הנעשים (פאקטא).

טיעונו המקדים של גורדון הוא כי תפקידו של עיתון עברי הוא בראש ובראשונה לקשר בין היהודים לתפוצות ולהעביר מידע בנושאים "יהודיים". כלומר, דגש על "יגיד ליעקב" ועל הפנייה ל"איש ישראלי". בכותרת המשנה שלו (שאינה מותרת ספק בדבר מקומן המרכזי של חדשות החוץ) מספק המגיד את מבוקשם של המתעניינים גם בחדשות חוץ, אך בלי להרחיב יתר על המידה. כאן מודגש ההבדל בין העיתונות העולמית הכללית לעיתון החדשות

לארץ אחרת ובעינים כלות חכה לראות איך יפול הדבר". ככתב חוץ פרסם גורדון בהמגיד מאמרים מפורטים ברוח הנאורות, אך מיהר להעביר בחושי העיתונאיים, למשל, גם את סיפור הרפתקאותיו של ד"ר ליוינגסטון באפריקה כ"סקופ": פרסום ראשון בעיתון בגרמניה, כך טען בגאוה זילברמן.¹³

גורדון הוא "ממציא" מדור החוץ בעיתונות העברית, שבו הוא ערך סינתזה של האירועים החשובים של השבוע ושילב מידע בפרשנות. המדור הופיע לראשונה בגיליון השני של השנה השלישית (12 בינואר 1859), תחת הכותרת "דברי הימים כלליים". בגיליון 14 של השנה הרביעית (4 באפריל 1860) קיבל המדור את שמו הקבוע, "על המדינות בו יאמר", שם מדור "מיתולוגי" בתולדות העיתונות העברית. מתחרהו הגדול יחיאל בריל לא היסס להעתיק אותו מילה במילה, למעט אות אחת קטנה, תופעה מקובלת גם היום בין עיתונים מתחרים...

בהקדמה לפרסום הראשון של "דברי הימים כלליים" שטח גורדון את הבעייתיות של פרסום מדור חדשות חוץ, ובעיקר של פרשנות חוץ בעיתונות העברית. הניתוח שלו מזכיר את טיעוני המאוחרים והמפורטים יותר של יחיאל בריל בפתח המדור המדיני הראשון של הלבנון. יש בדברים אלה משום צמצום הציפיות של הציבור הכמה, כך אפשר להתרשם, למדור כזה. ואכן, מדור הסינתזה המדינית הזה ("מדיני" כמו "לאומי" הם שימושי עברית עיתונאית שיש לזקוף לזכותו של גורדון) היה אחת ההצלחות הגדולות בתולדות העיתונות העברית:

לא נכחד ממנו כי רבים מקוראי המגיד יסופו לראות נכבדות מדובר בו באריכות מדברים העומדים ברומו של עולם, מענינים המדיניים (פאליטיק) הנעשים תחת השמש בכל ממלכות הארץ, ביחס ממשלתן פנימה, והנגיעות אשר תנגענה אשה ברעותה, לקרב או לרחק ע"י ילדי יום יום אשר יצמחו חדשות לבקרים, תחת אשר הורגלו לקרות במגיד עפ"י רוב אך מדברים הנוגעים לאחינו בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם ובכל ארצות פוזריהם או לשבט או לחסד. הן אמנם לא נעשה בנפשנו שקר מבלי להודות על דבר אמת כי יסוד פנת מגמתנו בפעולתנו הוא לבקש את אחינו עצמנו ובשרנו בכל קצות הארץ, לעודד לבות עם מפוזר ומפורד לאהבה ולאחווה, להגיד משלומם וטובתם [...] כן גם לעורר את רוח אחינו האהובים לנו לכל דבר טוב ומועיל להם ולזרעם אחריהם. ואם גם מדברים מדיניים כלליים בל נניח ידינו לפעמים לרגלי המקום והזמן, הלא כל איש אשר עיניו מישרים תחזינה [...] ידע ויבין כי אין לאל ידיו להרחיב הדברים בענינים מדיניים יתר על המידה הדרושה לחפץ פעולתנו. כי לא ככל כתבי העתים מעמים אחרים לגוייהם וללשונתם, חלק המגיד הדובר לעם ישראל בשפה עברית, שפה מתה, וחיה אך בלבות אוהביה, דורשיה ומוקירי ערכה המעטים. בכתבי העתים האחרים ידובר על כל ענין הנעשה בארץ, קטן או גדול, רב או מעט, ואלה יודעי בינה לעתים יאריכו פה, ירחיבו לשון, וחש עתידות למו. מתהפכים בתחבולותיהם, נואמים נאום על הקרוב ורחוק, בצדק או בהשערה, והקוראים אהבו כן, כי בתוך עמם הם יושבים וינעם להם לדעת כל דבר. לא כן המגיד. לא כל אשר יבוטא בשפה ינעם בשפת עבר, וגם קצר המצע במגיד למלאהו בדברים מדיניים מאריכים למענתם. על כן המגיד אך להגיד יוכל בקיצור מהדברים הנעשים בעניני המדינה ועומדים חיים וקיימים, ולא להאריך נאום בהשערות רבות ודברי חזיונות. מצורף לכל זאת, הלא עתה,

ידיעות ע"י הרלוג-רב.

קאפענ האגען 2. אפריל. כפי הנשמע דרשו צוירי ממשלה רוסלאנד וענגלאנד סמטשלח דענעמאיק לסלאות כאמת חכמתה לטוחות שלעוויג-האלשטיין.
ווארשויא 2. אפריל. נסך הארץ השמיע שנית דכרוי כרכים ויעור את אנשי הארץ לחתנה פתכונת וכמחוק, ולהשמר מסכרים בלתי נכונים.
אנראם (כטירקויא) 1. אפריל. מ"ע טשם טודיע שבוים 22. ונס 23. העבר היתה מלחמה אצל כלאטאוואק בין אנשי החער-צאנוויא ובין חיל הטירקען, ויגרש מאהומער פאשא את המורדים.

ליק בשנת ה"רכא ל"ט.

הריב בין זילברמן ליחיאל בריל, שהיה כתבו הראשון (וכתב חוץ עברי ראשון) בירושלים¹⁴, עוד בטרם הקים את הלבנון, שאתו עקר אחר כך מירושלים לפריס, נבע כמובן גם מן התחרות בין שני העיתונים העבריים הגדולים במערב אירופה, שנמנו עם המחנה המסורתי (הלבנון היה אורתודוקסי ממש). אך ה"קש" ששבר את גב הגמל היה ריב בעקבות הדפסת ספרו הנודע של חותנו של בריל, ר' יעקב הלוי ספיר איש ירושלים, אבן ספיר, בהוצאת "מקיצי נרדמים" של זילברמן (בריל הקים אחר כך הוצאה מתחרה, "שומרי תורה"). יעקב ספיר היה בין שאר עיסוקיו נוסע מפורסם (כתב נודד או "שליח מיוחד") שהגיע לקהילות יהודיות נידחות, כמו זו של תימן. הוא פרסם את מאמריו בהלבנון ובהמגיד.¹⁵ ספיר ובריל האשימו את זילברמן בהוצאת כסף במרמה, בהדפסת עותקים ובמכירתם בלי להעביר שכר סופרים, ובכך שלא הקפיד בהגהות וכתוצאה מכך התפרסמו בעיתונות העברית ביקורות על טעויות הלשון בספר. בריל ניצל את הסכסוך והאשים את ההוצאה לאור של זילברמן בשחיתות.¹⁶ זילברמן טען שההתנפלות של בריל עליו היא מזימה נגדו ונגד עיתונו, שהוא עמד בכל ההתחייבויות ושספיר עצמו אחראי לשיבושי הלשון. בריל רצה לדבריו להדפיס חלק מן הספרים בפריס. אשר ל"מנהיגו הזקן" או "הנוסע הזקן הזה", כפי שמכנה זילברמן בבוז את ספיר, הוא נסע לוורשה ולווילנה כדי להביא חותמים להלבנון ולהוציא את זיבת המגיד רעה.¹⁷ זמן קצר אחרי המריבה התחיל המגיד בפרסום מדור קבוע חדש בראש הגיליון, "מכתבים מפאריז". במדור הראשון פתח הכותב בדברי שבח לזילברמן ולעיתונו והעיר לו הערת יסוד על אופי הדיווח על ענייני חוץ:

יש לך סופרים הרבה המביאים לך בכורי פרי חכמתם וידיעות מצב אחינו בני ישראל בכלל ומצב הקהלות בפרט ועקרי הענינים המתחדשים בחיי הקהלות פעם לשבט פעם לחסד. אמנם בהיות גם עניני הפאליטיק אחת מהאבנים אשר הנחת ליסוד פעלך, ע"כ יחסרו לך סופרים כאלה בערי המלוכה אשר יודיעו לך בפעם בפעם מצב הפאליטיק שמה וזה הוא לתועלת לא מעטה בעבור חלק אלה מקוראיך האוהבים דברים כאלה. ולא מעטים המה אנשים כאלה בין קוראיך בארצות הקדם וארצות הצפון באיראפא. וכולנו ידענו כי פקחת עין על דברים כאלה הוא הצעד הראשון המוביל למטרת תשוקת הידיעה בכל דבר חכמה ובינה. הן אמנם כפעם בפעם תגיד בעצמך ענינים כאלה במאמרך היקרים אשר תקראם בשם: "על המדינות בו יאמר", מאמרים אשר אין ערוך עליהם בכל המאמרים ממינם אשר הובאו ומובאים לפעמים בכ"ע אחרי שפשת קודש. בכל זאת טבע מאמרים כאלה מחייב להביא עניני הפאליטיק בכללותיהם ולא בפרטיהם, והחסרון הזה יתוקן גם בכתבי העת בכל הגוים ללשונותם ע"י סופרים מיוחדים מכל העירות הגדולות, אנשים היודעים לדבר מענינים כאלה בהיותם במקום אשר שם יוצאים לאור הענינים וקוראים כל כתבי העת אשר שם ויודעים לבחור האוכל מתוך הפסולת. מדוע לא יהיו גם לך סופרים כאלה בהעירות הגדולות קריות המלכים? ואנכי בהיות מושבי זה שנים רבות בעיר המהוללה פאריז קרית מלך רב אשר משם יוצאים עניני הפאליטיק ומאמרים לאיראפא, ובהיותי ג"כ אוהב נאמן לפעולתך היקרה החפץ בשלימותה בכל מה שאפשר, לכן אמרתי לבלי אנסה כחי למלאות החסרון הנזכר, והנני מוכן לכתוב לך בפעם בפעם מהענינים המתחדשים לבקרים בעניני הפוליטיק ואוציא הקיצור והמובחר מכה"ע הרבים פה המדברים מענינים כאלה.¹⁸

העברי הראשון. ראשית, בגלל השפה – שפה מתה שקמה לתחייה אך מתקשה עדיין במינוח. שנית, המגיד היה עיתון קטן בהיקפו, ולכן לא יכול היה להביא את כל הסיפורים שעניינו קוראי עיתונים. אך בעיקר הוא לא התכוון לעסוק בפרשנות ובתחזיות מדיניות אלא ב"עובדות". זהו עיקר הטיעון שיחזור גם אצל בריל. יש להניח שהמגיד אינו רוצה להסתכן בהערכות העוללות להרגיז גורמים רשמיים בפרוסיה או בארץ היעד העיקרית – רוסיה. זאת בצד חשש מובן, שאינו מפורש כאן, הנובע מהעדר מקורות ואסמכתאות לגיתוח כזה, ולפיכך עתיד הכותב להסתמך על ציטוטים מעיתונים אחרים.

התירוץ המיידני הוא אפוא: אנחנו, תודה לאל, בעידן של שלום ואין שינויים גדולים מדי בתוך המדינות עצמן. לזכות המגיד ייאמר שהוא הוקם בשוך סערת מלחמת קרים וידע להתייחס מאוחר יותר למלחמות חדשות שלא איחרו לבוא. המתכונת להצגת חדשות החוץ שהציע גורדון הייתה "מבוא כללי לפני החדשות הפרטיות", סינתזה ולא פרשנות – אך מובן שאין מדובר בגבול ברור למדי. הפרשנות כוללת, בדרך כלל, יותר הרחבת הרקע והמידע ההיסטורי או הגאופוליטי, ופחות הפגנת בקיאות בתהליכים הפוליטיים בזמן אמת. עם זאת הכותב מביע לעתים קרובות את דעתו, בעיקר על מה שטוב ונכון ליהודים לעשות במצב זה.

הפתיחה ברוח זו די משעשעת: "בממלכת ארץ מולדתנו פרייסען (פרוסיה) אין כל חדש לעת כזאת", קובע גורדון בפתח מדורו הראשון, ומגלה אחר כך שבכל זאת הוקמה ממשלה חדשה. "בממשלת צרפת פנימה אין כל חדש", אבל יש מי שמצפים למלחמה עם אוסטריה. וגם "בארץ בריטניא שלום ושלוחה", פרט לקרבות עם המורדים בהודו שבהם מנצחים הבריטים, כמובן.

הוויכוח על הדיווח מן השטח: "אלמוני" כותב מפריס

מדור החוץ של המגיד הוא דוגמה לטקסט חדשותי שנכתב על ידי עורך במערכת על בסיס "חומרי" חוץ ממקורות שונים ולא דיווח ממקום ההתרחשות עצמו. הכתבים הקבועים והמזדמנים שניאותו ואף שמחו לשלוח מפרי עטם לשבועון העברי הראשון, דיווחו באורח כמעט בלעדי על ענייני היהודים במקום מושבם, לשם הגיעו גם גיליונות המגיד (כולל צפון אפריקה, בגדאד, הודו ותימן), אך לא עסקו בדרך כלל בנושאים "כלליים". המריבה בין עורכי המגיד והלבנון (ראו גם להלן) חושפת בין השאר את מודעותם של יוצרי העיתונות העברית החדשה לבעייתיות הנובעת מכך לגבי אמינות הדיווחים.

לא צדקת ידידי בעל "המגיד" במשפטך אשר חרצת באחד ממאמריו [...] אדות עניני צרפת ואמרת כי לפי דעתך תשקוט הארץ היא ולא תרגו ממנוחתה לאורך ימים ולכל הפחות כל זמן חיי הקיסר נאפוליון השלישי. משפטך זה תוציא גם אתה גם רעדאקטורים אחרים בחוץ לארץ. יען כי אין לפניכם אלא מה שעיניכם רואות מה שמובא בכתבי העת מצרפת ותאמינו כי זו היא דעת הקהל שמה – אך הטרם תדעו כי רק אז תגלה דעת הקהל במכתבי-העת, עת לא יושם מתג ורסן בפיהם ויכולים להוציא הגות רוחם לעין כל בענינים כאלה. לא כן בצרפת, כתבי העת אשר רוח הממשלה דובר בהם (והם כמעט כל אלה היוצאים אור בערי המחוזות) הלא מצויים על זה ממקום גבוה להודיע לבאי עולם כי שלום אמת בצרפת ולא ימוט עוד כימי השמים על הארץ. ולעומתם מו"ל העלים שאינם תלויים ברצון הממשלה יראים מלגלות מה שיודעים, ודי להם אם יניחום לנגוע באצבע קלה בגלגל הפאליטיק של הממשלה, ולהעביר פעולותיה תחת שבט הבקרה באימה ויראה. אלה ואלה אינם מודיעים דעת הקהל האמתית.

ואם עיתוני צרפת הגדולים כך, מה יש לצפות מהלבנון... יש לשים לב לשימוש במונח "דעת הקהל" בעברית (בריל השתמש במונח "רוח הקהל"). קולו של ה"אלמוני" מפריס נדם בסוף אותה שנה.

עין הצנזורה

מתחילת הופעתו של המגיד לא ניסה המו"ל זילברמן להסתיר את יחסיו הרגישים עם הצנזורה הפרוסית והרוסית שלמרותה היה נתון. גילוי הלב הזה הוא נדבך חשוב בהסבריו על הקשיים ועל אי הסדירות שבהופעת העיתון. זילברמן השלים עם הצנזורה כדבר מובן מאלין, כחלק טבעי מן המערך התקשורתי. הוא האחרון שיכול היה להתקומם נגדה. בדבר המערכת שלו בגיליון הראשון סיפר שהדרישה להעביר את כתב העת שלו לצנזורה הרוסית בוורשה ובוילנה מילאה אותו "גיל וחדודה",

כי עתה ידעתי שגם שערי המדינה הגדולה והנכבדה הזאת פתוחות לפני. ועל דברת הצענוור נכון הייתי לזה בכל עת. הלא גם בארצי לא אוכל שלא אף עלה אחד חוצה בטרם יעבור תחת עין הבקורת. וגם כל כתבי קורות הימים אשר יודפסו יום יום ללשונותם בארצותם חק ומשפט אחד לכלמו, וטוב לי כי יהיה גם המגיד כאחד מהם – האמינו לי אחי שרק בעמל רב וביגיעות קשות ורבות השגתי גם פה בארצי הרשיון להדפסתו, והוכרתי עוד לתת ביד הקעניגליכע רעגירונג אלף ר"ט (רייכסטאלאר) לבטחון אשר יחזיקו בידם כל ימי הדפסת המכתב, הנה כי כן דבר המלך פה לכל אשר יחפוץ להוציא לאור מכתב קורות הימים.²⁰

בגיליון 13 של השנה החמישית, 4 באפריל 1861, חזר המגיד ופרסם בראש הגיליון את המדור "על המדינות בו יאמר", לאחר שכפי שגורדון עצמו מודה "עברו שבועות אחדים ועל המדינות לא נאמר במגיד". הקוראים הנאמנים תהו על שתיקתו של המדור הפופולרי. העורך ניסה לתרץ זאת בטיעונים שגורים – לא היה מה לכתוב, שהרי המגיד מוסר רק עובדות:

ידענו גם ידענו כי רבים מקוראים הנכבדים משתוקקים זאת אחרי אשר הסכנו השמיעו לשמוע מפינו על דברת ענינים כאלה, כן ירבה גם חפצנו

יש כאן ניתוח מפוכח של הצורך בדיווח מיומן ממקום ההתרחשות. אך האם מדובר בכותב מוכשר שנמצא לפתע כבדרך נס להמגיד בבירה חשובה, שבועות אחדים לפני שבריל עומד לפרסם את המדור המדיני הראשון שלו, שעליו הודיע מדי פעם? או אולי תרגיל מחוכם ביחסי ציבור שמקורו במערכת, כלומר בדוד גורדון או כפי שחושב בריל, בזילברמן עצמו? הקטע הבא במאמר מחזק את ההשערה השנייה. הוא מעלה את הריב עם בעל הלבנון בצירוף כמה גידופים מתוחכמים אך חריפים כלפיו וכלפי יעקב ספיר. הכותב מגלה בקיאות גם בפרטי טיעונו של זילברמן בפרשה שגרמה, יש להניח, להתרגשות לא מעטה בקרב הציבור המצומצם של קוראי העיתונות העברית, ומייעץ לו שלא להמשיך במריבה משום שזו מטרתו של בריל, להציג עצמו כ"איש נכבד" וכמתחרהו של המגיד. המאמר, כמו הבאים אחריו, חתום בשם "אלמוני". ב-30 באוגוסט 1867 ראה סוף סוף אור המדור המדיני הראשון של הלבנון – "על המדינות פה יאמר" – ובריל ניצל הזדמנות זו ואחרות כדי לעקוף את המגיד על "מכתביו" מפריס שאינם לדבריו אלא רמאות.¹⁹

לאחר הפסקה מופיע שוב הכותב ה"אלמוני" ב"מכתבים מפאריז" בראש גיליון 13 של השנה ה-12, 25 במאס 1867. הוא מסביר כי נאלץ להפסיק לכתוב מסיבות אישיות וכי נעדר זמן מה מפריס, ומתייחס לדרישה שהפנה כלפיו כביכול עורך המגיד לחשוף את זהותו כדי להשיב על טענותיו של בריל. הוא מסרב:

הקשית לשאול ממני לבקש רשותי לתת לך לגלות את שמי ברבים מפני כי לפי דבריך יש לך טעמים נמצים לבקשתך זו, והעקרים לסתום פה הכופר בישויות ובמציואיות, האומר: פלוגי האלמוני לא היה ולא נברא בפרעל אלא למשל היה בפיך, ואתה בראת הגולם ונפחת בו רוח הפאליטי והיה לבת קול ולרוח המרחף בחביון עוז לגלות סתרי מלכים ושרים! והנה יקירי גם לי טעמים הרבה כנגדך המכריחים אותי להסתיר שמי, ולא אוכל עוד למלא חפצך. וברגע שתגלה שמי לא אוסיף עוד רמוס חצרך. לדברי הכופר במציואיות לא אחוש. בחלום אדבר בו ורוחי על פניו יחלוף, או בהקיץ יחזה תמונתי וחיל ורטט יאחזוהו ולא ישוב לכסלה – ולקוראיך היקרים אומר: למה זה תשאלו לשמי והוא פלאי!!! מה מכם יהלון אם אנוש כערככם, או בת קול אנכי? הלכות איסור והיתר אינני משמיעכם, כי אז היתה לכם הצדקה לאמר: "אין אנו משגיחים בבת-קול!!!". עניני הפאליטיק הנני מודיעכם, ובענינים כאלה טובים עוללות הבת קול אשר מאחורי הפרגוד, מבציר חדשות יושבי אחורי התנור והכירים אף אם מוציאים לאור מכתב עתי. עליכם רק לדעת אם כנים דברי הבת קול, ועל זה הלא יערוב לכם בעל המגיד ערובה בטוחה אשר זה דרכו (ואתם ידעתם אותו), שלא לקבל דברא במכתבו טרם צרפיהו וידע כי על אדני אמת הטבעו.

ה"אלמוני" מוצא אפוא יתרון פרקטי בעיתונאי הנמצא "מאחורי הפרגוד", סמוך אל המקורות, והכותב בעילום שם. בהמשך הטור הוא מדגים יתרון זה בדברי ביקורת חריפים על נפוליאון השלישי, ששום כתב לא יכול היה לחתום עליהם בשמו מפריס. ואגב כך הוא מותח ביקורת כפולה – על העיתונות הצרפתית הנתונה לצנזורה מדינית, ועל עורכי החוץ בעיתונים זרים (כולל המגיד עצמו) המסתמכים על עיתונות זו בסקירותיהם על צרפת.

השלם שמצאנו בארכיון הלאומי הצרפתי, במסמכי מחלקת העיתונות של משרד הפנים הצרפתי,²¹ המתייחס להופעת העיתון העברי **הלבנון** בפריס.

סיפור **הלבנון** הוא דוגמה טובה, ואולי גם יחידה במינה, לתיאור הבעייתיות העומדת בדרכו של עיתון חדשות יהודי במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. מדובר בירחון העברי הראשון בארץ ישראל (1863), שנדד עם עורכו יחיאל בריל לפריס (1865-1870), והופיע בה כשבועון אורתודוקסי קיצוני.

מ-1871 עד 1882 הוא יצא לאור במיינץ שבגרמניה, וב-1886 סיים את דרכו בלונדון, שם גם נפטר בריל. על בריל היה אפוא להסתגל למדינות שונות ולמשטרים שונים, ודומה שזוהי דוגמה חיה לגורל "היהודי הנודד" שעבר גם אל העיתונות.

מבשר שלום ירושלים

האורינטציה הארץ-ישראלית בלטה ב**הלבנון** מתחילתו, ואין זה מפליא. תפקידו העיתונאי הראשון של בריל היה ככתב חוץ עברי ראשון בארץ ישראל (של המגיד). כותרת המשנה של **הלבנון** הירושלמי שהיא, באורח מסורתי בעיתונות זו, אינדיקטור לתוכן, הייתה: "מבשר שלום ירושלים, משמיע חדשות מהארץ הקדושה כולה, מודיע סודות מסוריה, תימן והודו [כאן נתוסף בהמשך: וחדושי תורה מהיושבים לפני ה' בהררי קודש]. כל דבר אשר ירצה איש ישראל לדעת".

המדור הראשון היה "שלום ירושלים", מדור פובליציסטי שביטא את עמדת ראשי העדה האשכנזית פרושית בשאלות ארץ ישראל ויישובה. אחריו באו החדשות מהארץ ומארצות המזרח בעזרת חותנו "הנוסע" הגדול (או "השליח המיוחד") יעקב ספיר. האורינטציה הישראלית מזרחית הוצהרה, על פי עדותם של העורכים (בריל, יואל משה סלומון, מיכל הכהן) ב"מודעה" שפרסמו לפני הופעת העיתון,²² ב"קריצה" לעבר הקהל באירופה דווקא ומתוך רצון לספק את סקרנותם של האחים שם. אך תוכנה של הפובליציסטיקה עורר ויכוחים פנימיים. קשה היה לבריל ולרעיו לא להיות "מעורבים" והוא ייצא עמו מעורבות זו לפריס.

הלבנון הירושלמי לא הוציא את שנתו, כנראה בעקבות הלשנה שהייתה קשורה בתחרות שבינו לבין **החבצלת** של ישראל ב"ק, ובמאבק הסיעות ביהדות הירושלמית. לעורכיו לא היה רישיון בכתב מן השלטונות התורכים להוצאת העיתון, והם הסתמכו על אישור בעל פה של פקיד מקומי (שקיבל, קרוב לוודאי, שוחד). משום כך ניסה בריל להשיג רישיון בכתב באיסטנבול הבירה, וכשלא עלה הדבר בידו החליט לנסות את מזלו בפריס.

בט' בחשוון תרפ"ה (תחילת נובמבר 1864) פרסם בריל פרוספקט בפריס, דף מודפס משני צדדיו שאותו גיליתי באקראי באחד הכרכים שבספרייה הלאומית בפריס. בפרוספקט שנשא את השם "קול מבשר – פרח לבנון", הוא גינה את "מלשיני הסתר" שפגעו בו, וגולל את הטרגדיה האישית שפקדה אותו: "מהנסיבה הזאת הוכרחת ללכת בארץ נוד ועזבתי את ביתי, נטשתי את ילדי, נפרדתי מעל אחי הנאהבים והנעימים". הוא הודה לכל "נכבדי עמנו, אנשי מדע, אנשי תבונה ויראי ה'" שעודדו אותו להוציא את עיתונו בפריס. בצדו האחר של הפרוספקט, "לתורה ולתעודה", נכתבו בעברית

להשמיעכם כל ענין הנרצה לכם לדעת. כי למי עמל כל מוציא לאור מכתב מגיד חדשות אם לא לקהל קוראיו אשר יקראוהו באמת, לרכוש לו אהבתם? אמנם כל אשר ענינו תחזינה מישרים בענינים כאלה, יודע ומבין, כי מאד יקשה ענין כזה על מו"ל אשר שם לו האמת לקו ומשקלת לפעולתו אשר לפניו. ועבור מתי מספר מהקוראים אשר דעתם נוחה גם מדברי רוח והשערות שדופות וצנומות [...] אין לו להעמיס שמועות שוא כאלה על רובי הקוראים אשר גם הם רק על דבר אמת יתענגו [...] במצב כזה עומדים אנחנו כיום הזה. מי מקוראינו הנכבדים והנאמנים יוכל להתלונן עלינו בענין זה? האם לא הודענו בכל פעם עת נעשו ענינים נכבדים בעניני המדינה? האם כחדנו תחת לשוננו כל ענין אשר היה להודיע בקהל רב? אבל מעת אשר החדלנו לדבר על אודות דברי המדינה, לא מצאנו עוד שום דבר אשר יכולנו לאמר עליו: כי הוא זה נכון להתודע ולהגלות לקוראינו היקרים.

אפשר לקרוא דברים אלה כפשוטם, ואפשר לייחס חשיבות לרמזים כמו "כי מאד יקשה ענין כזה על מו"ל אשר שם לו האמת לקו" או "לא מצאנו עוד שום דבר אשר יכולנו לומר עליו כי הוא זה נכון להתודע ולהגלות", ולמצוא בהם את נשימתה הכבדה והמוכרת של הצנזורה – ואפילו מדובר בצנזורה עצמית. בסיומו של המדור גורדון גלוי לב הרבה יותר:

ידענו כי רבים מקוראנו הנכבדים יתפלאו על אשר לא דברנו עוד מאומה על דברת החדשות הנשמעות עתה מעיר ווארשויא. אבל היודע את חוקי הממלכה האדירה אשר רבים מקוראינו יושבים בתוכה, לא יתפלא, רק ידינו לכף זכות. לא ידענו את מצב הצענזוריע ביחוסה עתה לענינים כאלה הנעשים בארץ פאלען, ומחסרון ידיעתנו למשוך קו בין החדשות הנתנות לכתוב, ובין אלה אשר הדומיה מהן תהלה, מצאנו הדבר נכון לחשות מזה כעת מבלי להעלות את הכורת על המגיד כולו.

העמדה שאימץ **המגיד** הייתה כמובן תמיכה נלהבת בצאר אלכסנדר השני. בהמשך הוא נקט עמדה שמרנית בעד כל מלכויות אירופה אל מול רוחות הרפורמה. לימים, כאשר עריכת העיתון עברה אליו רשמית, מ-1880 ואילך, הסתכן גורדון בהבעת עמדות "ליברליות" שיעלו עליו את ה"כורת" – מחיקות הצנזורה הרוסית. לצד הנהגת מדור החוץ היה גורדון אחראי גם לשינוי בהגדרתו של השבועון, שנלוותה לשינוי שמו. מגיליון 14 של השנה השלישית (6 באפריל 1859) הוא נקרא "חדשות וקורות הימים" (במקום "מכתב קורות הימים"). גורדון העניק גושפנקה פורמלית, זה בצד זה, לשני ההיבטים של כתיבתו: העיתונאי-החדשותי וההיסטורי. וכך, כפי שמראה יעקב שביט במאמרו להלן, סיפורן של חדשות החוץ בראשית העיתונות העברית הוא גם זה של ההיסטוריה בת זמנן.

תיק הלבנון: להודיע גם דברים מדיניים...

בנושא הסבוך והעדין של מגעי העיתונות היהודית עם השלטונות, מהווים מסמכים והתכתבויות רשמיות שנשתמרו בארכיונים של הממשל הנוגע בדבר מקור ראשון בחשיבותו להבנת נסיבות הופעתם של העיתונים. מעקב אחר מסמכים אלה, בצד קריאת העיתונים עצמם ועדויות אחרות שבנמצא, מאפשרים להיסטוריון ולמתעניין לקבל תמונה מלאה, השוואתית וביקורתית ככל האפשר. אלא שמסמכים כאלה הם יקרי מציאות ונדירים למדי, ולכן קיים עניין מיוחד בתיק

LE LIBANON

JOURNAL HEBREU

שנה רביעית עבראש שנת תרל"ה. — הולך ואור מעה"ק ירושלים

מחיר לכתב, נכלל
עמלת דפוס 14
למכתב 10 ס"ל נכלל
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11

הל'בנון

מחיר לכתב, נכלל
עמלת דפוס 14
למכתב 10 ס"ל נכלל
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11

הלכנו וצא לאור (לע"ע)
שהיפנים בחרש, ויין
לבנון בכל רבע שנה.

זה תשער לה צדיקים יבאו בו!

על המדינות פה ואמר.

צרפת - ממשלה צרפת האדירה ואשר בראשה עומד לגם עמים הקיסר האדיר נאפאלען השלישי י"ה, לא השיב אף באחה על הדברים אשר הדבר ממשלת פרייסען בביתה, המגעים בכבוד ממשלה צרפת - גם מכחבי העתים אשר מלח ממשלת צרפה על לשונם, הגם כלא ישמעו את דברה מכחבי העתים אשר לממשלת פרייסען. הן אמנם כי שאר מכחבי העת אשר כפרתה ישיבו אמרים על דברם מכחבי העתים אשר לממשלת פרייסען, וגם יפירו אמרים אמרי קנאה בלב ממשלת צרפת, למען תעורר להגיד את אשר החשוב לעשות לעת מצוא, ואולם ממשלת צרפת אשר אחת דברה כי בשלום אירופא חפוזי חראה בהחרישה בעת לחשוט, כי למען שלום אירופא גם שפתיה השמור, נאם שמורה כלבה הדברים אשר השמע מאחורה, גרע כבא הימים אשר ידברו - ומי מאחנו יודע העצה היעושה בלב האיש הרגול ברבבות לאום צרפת, הוא הקיסר האדיר נאפאלען השלישי י"ה. והימים האלה ימי מנוחה, הקיסר וכל כבוד ביתו י"ה, הגם עתה בכיערין על גבול שאזנעו בהמרחצאות המוכים, בית נבחר: העם סגור על מסגר עד חדש נאוועמבער, וגם בית העקספואיצאן ועדנו פתוח לפני מרבתי ההמוק מכוסים, ואולי בין כה וכא הוכח גם ממשלה פרייסען ולא תחשור אחרים כמה שיש בה, ותשמח בחלקה אשר חלק לה הזמן ולא הלמש עינה לראות גם מעבר לגורר מאין - והיא הלא יודעת מאד כי גם בארצות שעל נקרר מאין עוד היום אתה האובד, ועיני כבוד מלך פרייסען - ראו את מרבתי הוד-מלך וכבוד-משל ארץ אשר חלקו לו בני פראנקפורט דמיין בעברו עליהם ביום 18 לחרש הזה.

ענגלאנד - כחבי העתים אשר בלאנדאן, גם הם כלא פתחו אוגם לשמוע דברת בני האדם בנוגע למצב אירופא כימים האלה, וכל כחבי העתים בלאנדאן שמו לבם רק אל הנוגע לכבוד ממשלת ענגלאנד, היא המלחמה אשר תקרא על הקיסר מעראואיר מושל ארץ אבסטינען. ולמען ידעו ההמוק החוב הנורול אשר להמשלה לחלום המלחמה הזאת מכלי שים לב על מרבית ההון והאין אשר ספור; הגה מוכרים עתה עינת ראשונים ואחרונים אשר העתה להחרישה אירופא לפני רודד ממשלת ענגלאנד. גם לא יכמו החטאה אשר חטא

N° 9.

מחיר לכתב, נכלל
עמלת דפוס 14
למכתב 10 ס"ל נכלל
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11

המגיד

מחיר לכתב, נכלל
עמלת דפוס 14
למכתב 10 ס"ל נכלל
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11
למכתב 11

חדשות וקורות הימים.

יגיד ליעקב מהגעשה והגשמע בכל חלקי חבל בין כל יושבי חלד אשר ינעם ואשר ראוי לרעת לכל איש ישראלי לתועלתו ולתועלת השפה העבריה.

אליעזר ליפמאן וזלבערמאן.

והאקס והשלים אהבו (י"ה י"ה)

Lyck, den 26. Februar 1868.

הוכח הענינים.

על היותנו בו יאמר פרייסען. לפי שמויין: חלקי ורואנו
אולם כחלה. הנהגים מסוימים. כמעת
הרבה האריך לארך הקורות. הדימת שמה.
ה"ו י"ה
באר בקרא מה סמך קומפוז. בדבר הראש מה היחיד ל"ה כהנים.
דין דברים אלו. היעזר הענין חלקי ורואנו.
בשורה מסיום. הדימת. הדימת חללה.

על המדינות בו ואמר.

מקשר ישי הורה היה בענין נזר קטנה הארצות השולטת
ההיגיון. כמעת בו יאמר פרייסען. לפי שמויין: חלקי ורואנו
אולם כחלה. הנהגים מסוימים. כמעת
הרבה האריך לארך הקורות. הדימת שמה.
ה"ו י"ה
באר בקרא מה סמך קומפוז. בדבר הראש מה היחיד ל"ה כהנים.
דין דברים אלו. היעזר הענין חלקי ורואנו.
בשורה מסיום. הדימת. הדימת חללה.

המדורים המדיניים המתחרים של המגיד והלבנון: חפשו את ההבדל הקטן בכותרת ...

ובצרפתית "הסכמות" והמלצות של רבנים ידועים שם. אשר לעתיד: "ראשית ביכורים תהי מאדמת הקודש, להודיע נאמנה באמרי אמת וצדק [...] חדשות וגוים וישנות מאה"ק (ארץ הקודש) להודיע ממצב אחינו היושבים על אדמת ה' [...] מעתה, הבטח", "יבוא בלבנון גם חדשות בנוגע לשלום אחינו בני אירופא" בנוסף לאלהי שב"ת"מן, כוש והודו".

הגיליון הראשון ראה אור ב-6 בינואר 1865 בפריס. כדי להדגיש כי העיתון הוא המשך להלבנון הירושלמי המשך בריל לספור את הופעת העיתון כשהגיש שישיה. כאמור, שיש יצא הלבנון לאור הופיע כדור השנייה ועד השביעית. בשלש השנים הראשונות הייתה כדור שבועון ואחר כך כשבועון מלכתחילה הדגיש בריל את

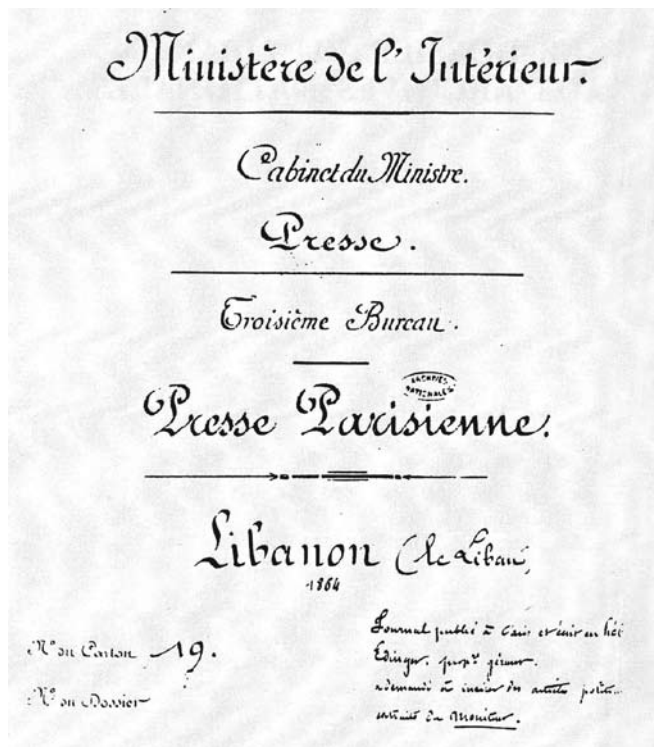
ב"מגדל הלבנון" התפרסמו ידיעות על המתרחש בירושלים בדרך כלל בעילום שם, מאת כתבי "המערכת" שאותה הזכיר בריל בפרוספקט. אך הוא עצמו הוסיף להן הערות והארות שהיו בבחינת ויכוחים ו"חיסול חשבונות" עם גורמים שונים בקהילה והבעת דעותיו בנושאי יישוב ארץ ישראל. הוא עצמו ציין את מטרת המדור: "נבנה ב'הלבנון' מגדל הצופה פני ירושלים, ואם גם יסתיר איש מעשהו במחשך משם יראהו הצופה. מקום אתי ב'הלבנון', אשר משם אוכל להראות פני הר ציון כולו". זהו כמובן ביטוי למנטליות של גולה פוליטי שבמנה לא יוכל להימלט איש כבביל שבעבורו ארץ ישראל היא המרכז הטבעי, המוחשי, בניגוד לבני דורו באירופה.

הלבנון היה אפוא ארץ-ישראלי יותר מאשר אירופי. ציטרון העיר²³ כי למשל "על פי כל מה שנודע ב'לבנון' במשך שנתו השנייה כולה אי אפשר היה לדעת שעל כדור הארץ ישנה מדינה אחת ורוסיה שמה, וששמדינה זו יושבים כמה מיליוני יהודים". זאת בשעה שכל עיתון עברי אשר ביקש להיות בין-לאומי ראה ביהודי רוסיה קהל פוטנציאלי עיקרי ולכן נוסד המגיד בליק שבפרוסיה המזרחית.

אך בין נובמבר 1864 לינואר 1865 התברר כי ייסוד העיתון איננו מובן מאליו. כאן אנו נעזרים ב"תיק הלבנון". בריל הגיע לפריס בתקופה קוסמופוליטית למדי, שהייתה גם תקופת פריחה לעיתונות בשפות זרות, ועקרונית לא ראה משטרו של נפוליאון השלישי פסול בהוצאת עיתון בעברית. מעמד הקהילה היהודית היה גם הוא חזק יחסית והיא נהנתה מיחס אוהד של הקיסר. אבל מצב העניינים לא היה כה פשוט. בצרפת ניתן היתר רשמי לפרסם עיתון רק למוציא לאור שהוא אזרח צרפתי, ואילו לבריל הייתה נתנית בריטית. ב-24 בדצמבר 1864 הוגש למשרד הפנים טופס בקשה כנדרש בחוק להוצאת דו-שבועון חדש בשם (*Libanon (Le Liban)*). מתברר שנמצאה תרופה למכה. מגיש הבקשה לא היה בריל אלא אדם בשם מיכאל אדינגר (אדינו'ה בצרפתית), סוחר יהודי מפריס שהצהיר כי הוא עורכו היחיד של העיתון. הבקשה הועברה כמקובל גם לתובע הכללי של הממלכה. אחר כך כנהוג ביקש שר הפנים ממפקד המשטרה לחקור את "השקפותיו, מוסריותו ועברו" של מגיש הבקשה. הבקשה הייתה להוצאת עיתון לא פוליטי, לאחר שקודם לכן ביקש הלבנון לעסוק גם בעניינים מדיניים. הסוחר אדינגר "כיסה" אפוא על בריל. הייתה זו נורמה מקובלת בקיסרות השנייה בצרפת. כך התייחס לעניין גם מפקד משטרת פריס במכתב תשובתו מן ה-29 בינואר 1865, לאחר שהמשטרה גילתה כי מגיש הבקשה אינו יכול להיות עורך הלבנון. "המבקש", כתב המפקד באירוניה, "נשוי ואב לחמישה ילדים [...] הוא אנאלפבית מוחלט". הכוונה הייתה לכך שהאיש לא ידע לכתוב צרפתית. כבכל סיפור בלשי טוב יש במכתבו של מפקח המשטרה מפנה מפתיע, כשהוא מגלה כי על פי חקירתו המוציא לאור האמיתי של הלבנון אינו אלא "מורה גרמני – האדון וייסלוקופ [...] אשר הגיע מקלן לפני כששה חודשים [...] הוא מנהל בית ספר שהקים [...] דעותיו הפוליטיות אינן ידועות". בריל זכה אם כן לכיסוי כפול ומעניין לציין כי שמו לא הופיע בשפה הצרפתית כעורך הלבנון עד מארס 1870, זמן קצר לפני שנסגר העיתון ועבר לתחתנו הבאה, מייניץ שבגרמניה.

כותרת המשנה של הלבנון לפני הופעת המדור המדיני ואחריה

"תיק הלבנון" בארכיון משרד הפנים הצרפתי

קוראים אהובים! בנומער [בגיליון] הקודם הודעתים נאמנה כי הורשיתי מאת הממשלה, ממשלת צרפת האדירה יר"ה (ירושם הודה) להודיע בלבנון גם דברים הנוגעים ברומו של הליכות עולם, ושביילי ענייני ממלכות תבל. וידעתי כי הבשורה הזאת אוזניים כרתה לכם ועשיתם אותם כאפרכסת לשמוע מעתה מדובר בשערי הלבנון את אשר חשב וחושב ויחשוב הקיסר האדיר נאפאלען (נפוליאון) יר"ה [...] הנני שומע כי איזה מהקוראים בשערי מכתבי העתים לישראל נדברים איש אל רעהו לאמר: נסורה נא עתה אל שערי הלבנון ונשמעה שם מחדשות ונצורות אשר עוד לא שמענו מאיש פלוני אלמוני. הלא בלי ספק יודע מעריך [עורך] הלבנון הרבה יותר מאד מהבן-בלי-שם המגיד לנו חדשות מפאריש [רמו עוקצני לכותב ה"אלמוני" של המגיד]. ובמה יתרצה "הלבנון" אל קוראיו הששים לקראתו אם לא בגלותו אוזנם מאת כל אשר שמע בעמדו אחרי כתלי הטולריון [ארמון הטילרי, משכן מלכי צרפת].

דעתו של בריל על רכילות לא-מבוססת הרווחת בתחום הפוליטי, כבכל תחום אחר, הייתה נחרצת: "על כן אליכם. אנשי אוזן. אישים דברתי היום [...] כזאת וכזאת אני שומע נדברים אנשים אשר פתחה אוזנם לשמוע דברים מבהילים. אנשים. אשר יבושו לספר בקהל עם דברים אשר הגידו להם נשים זקנות, ישישו במצאם במכתב עת כדברים האלה."

למרות האזהרות האלה בריל לא נרתע מסיפורי סנסציה ומפרסום דברי רכילות כשהיה סבור שהדבר יקדם את תפוצת עיתונו. לפיכך

וחבר לחברת האדם

הנושא השני שבתיק הלבנון נוגע לעניין המדור הפוליטי – מדור חדשות החוץ – שבציתון. בעת הקמת הלבנון הפריסאי נאלץ בריל לוותר על רישומו כעיתון פוליטי ובכך ויתר על הכללת מדור מדיני בו. הוא היה נתון אז, ראשו ורובו, בענייני ארץ ישראל ובמלחמתו בתנועת ההשכלה במזרח אירופה, וככל הנראה היו לכך לכל הפחות שני טעמים נוספים. ראשית, עיתון "פוליטי" חויב לשלם סכום של 50,000 פרנק כערבות בלתי חוזרת,

יחיאל בריל, מו"ל ועורך הלבנון

נוסף על "אגרת בול" מיוחדת לכל גיליון. שנית, מטבע הדברים מוקדשת לעיתון "מדיני" תשומת לב רבה יותר מצד השלטונות, וכפי שראינו לא היה מעמדו של בריל יציב. אך ככל שחלף הזמן הפך העדר המדור המדיני לאובססיה של ממש אצל בריל, שראה בכך את הסיבה העיקרית למיעוט קוראיו, לעומת הצלחת המגיד, שהיה בעיניו יריבו העיקרי.

ב־12 ביוני 1867 פנה מיודענו מיכאל אדינגר אל שר הפנים וביקש ממנו להתיר להלבנון לפרסם ידיעות ומאמרים מתורגמים מן הביטאון הרשמי של הממלכה, *Le Moniteur Universel*, ולפטור אותו מתשלום האגרה. מתברר שהסדר זה היה קיים לגבי כמה עיתונים זרים, שהיו מיועדים להפצה מחוץ לגבולות הממלכה הצרפתית. לבקשה הצטרף גם רבם הראשי של יהודי צרפת, שציין את נאמנותו של בריל לממלכה. הוא ציין במפורש כי הלבנון מיועד בעיקר ליהודי המזרח ופולין. מי שמצוי בהיסטוריה של העיתונות הצרפתית אינו יכול שלא לקשר בקשה זו עם פריחתה המחודשת של העיתונות הפוליטית בצרפת בשנים 1867-1870 ועם ההכנות לליברליזציה שחלה בחוקי העיתונות במאי 1868. ברוח זו דן שר הפנים הצרפתי בבקשת העיתון העברי. הצביעות האופיינית לממשל הנפוליאוני ביחסו לעיתונות באה לידי ביטוי גם במקרה זה. משרד הפנים העדיף להעניק לעיתון הלבנון "אישור בעל פה", שניתן יהיה לבטלו גם אם "לא יהיה בכך, כנראה, כל צורך..."

ב־1 בספטמבר 1867 הודיע בריל לקוראיו כי "אתמול הורשיתי מאת ממשלת צרפת האדירה ירום הודה, להודיע בלבנון גם דברים מדיניים". המדור הפוליטי הראשון ראה אור ב 13 בספטמבר תחת השם "על המדינות פה יאמר" (חיקוי ברור ל"על המדינות בו יאמר" של המגיד). אחר כך שינה הלבנון את שם המדור ל"חללה של רשות" על פי הצעתו של יחיאל מיכל פינס. עם הופעתו דחק המדור החדש את "מגדל הלבנון" – החדשות מארץ ישראל – מראש הפרק האקטואלי של העיתון, "דברי הימים". גם כותרת המשנה שהיא אינדיקטור מסורתי לתוכן בעיתונות זו, השתנתה: "כל הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי וחבר לחברת האדם". באותו גיליון כתב בריל "דבר אל הקורא" לפני המדור המדיני, שאפשר לראות בו את אחד הניתוחים הבהירים והמדויקים (אף שאינו אובייקטיבי ביותר) המתייחס למצבם של העיתון ושל העיתונאי העברי.²⁴

השתמש בתחבולה ופירט לידיעת הקורא החדש "שוחר הסנסציות" את הדברים המופלאים והשמועות "שלא ימצא" בהלבנון. הוא המשיך והבהיר:

וככה לא תקוו לשמוע בשערי הלבנון דברים בעניינים הנוגעים ברומם של הליכות עולם. דברים אשר אין להם שחר והנני מוסר מודעה לכם כי דבר אין לי עם הקיסר האדיר נאפאלען השלישי יר"ה. אינני ממתי סודו [...] ואודה כי לא אבין לרבים חקרי-לב הקיסר החכם הגדול הזה. ואינני מאלה העושים שקר בנפש ומתפארים, כי המה תכנו את רוחו המלא לו חכמה ודעת. ואך את הדבר ההוה, או הדבר אשר נודע אל נכון כי קרוב לבוא, אותו אשמר להודיע בעתו ובמועדו.

זוהי דעה נחרצת למדי על ערבוב פרשנות במידע, בעיקר כשמדובר בעיתון שאין לו מהלכים מיוחדים משלו בקרב "מקורות מדיניים" בכירים. אולם מי שיודע באיזה תנאי קיבל בריל את הרישיון לפרסם מדור מדיני (העתקת ידיעות רשמיות מן הביטאון הרשמי) יבחין כאן על נקלה בהצטדקות מראש, ואפילו בהצדקת המצב שהוא נתון בו. בריל, שאינו מסמל את "העיתונאי האחראי" דווקא ונודע במאמרי פולמוס סוערים ואלימים, מנפנף כאן בנשק האחריות והאמינות כלפי קוראים "המפונקים" בקבלת חדשות פוליטיות. דבר זה מביא אותו לניתוח ביקורתי ומדויק של העיתונות העברית בתקופתו בהשוואה לעיתונות הכללית על אמצעיה, מידת השפעתה וקשרה אל מקורותיה וקהלה, יכולתה בתחום יצירת דעת קהל ויחסיה עם השלטון. והנה תיאורו:

הלא לכם לב לדעת, ומדוע לא תדעו, כי לא כמעריכי מכתבי עתים לעם ועם מדינה ומדינה הינם מעריכי מכתבי עתים לישראל. הראשונים הן המה אנשים הבאים באנשים אשר להם נתכנו עלילות מצעדי כל ממלכה וממלכה. והמה אנשים אשר דבריהם נקראים ונשמעים להמון אדם רב. וגם לששים אלף עד שני מאות אלף אנשים יגיעו דבריהם – למעריך כזה נאה להגיד אף את אשר יבין מדעתו בעניינים מדיניים, בידעו כי דבריו אשר נכנסים בלב המון קוראיו, תגנה למו אוון קשבת גם הממשלה אשר לא כמחשבותיו מחשבותיה. כי גם הממשלה תלך אל אשר יהי רוח הקהל ללכת. לא כן אנחנו המודיעים לחדשות לאחינו בני ישראל. אחינו אשר זה דרכם ותפארתם לאמר: כי טוב מאד לכל אשר תעשה הממשלה המושלת עליהם בעניינים אשר חוץ למדינה. אחינו אשר בהם מספר קוראי מכתבי עת בשפת קדשנו מעטים; אנחנו, אשר ההכנסה מהמכתב העתי לא תספיק לדי צרכינו אף גם לשלם לאנשים יודעי בינה לעתים בערי בירות המלכים האדירים כי יודיעונו לחדשות ויגלו לנו נסתרות. ואם לפעמים איזה מאתנו מביאים מכתבים מפאריש וכדומה, מי מאתנו לא יבין את זאת כי לא בפאריש נכתבו [עוד רמז מפורש לפרשת ה"מכתבים מפריס" של המגיד]. או אם נגיד לפעמים השערה ונחרץ משפט על מה שיהיה לא לנו המה הדברים. ורק הדבר אשר נשמע באחד ממכתבי העתים אותו נגיד. ומבלי נזכיר שמו עליו יחשבו הקוראים כי מבטנו יצא הדבר הזה. או אם יביאו ידיעות הנודעות על ידי הטלגרף, מי לא ידע כי הידיעות האלה כבר באו במכתבי עת לפני שבועיים, ועתה כבר הנם נמכרים במשקל לעשות מהם נייר חדש – אנחנו מעריכי מכתבי עת לכם אחינו בני ישראל. ואיש אחר מעם אחר לא יקראם אף גם לא ישית עינו עליהם.

מה אומר תאורטיקן עברי זה של העיתונות במונחים המקובלים במחקר התקשורת בימינו? הוא טוען כי כוחו של עיתון תלוי במספר קוראיו ובעוצמת מקורותיו, ושני אלה תלויים זה בזה. על רקע זה נוצר מעמד של מנהיגי דעת קהל המסוגלים להשפיע גם על הציבור וגם על הממשלה. מעמד כזה מצדיק כתיבת פרשנות המסתמכת על ידיעות הלקוחות ממקורות מהימנים והיכולות להשפיע גם על מקבלי ההחלטות. ואילו העיתונים העבריים? תפוצתם נמוכה. הם מיועדים לדוברי עברית מעטים. אין להם כתבי חוץ ראויים לשמם וגישתם קונפורמית כשהם דנים בפעולות ממשלותיהם בענייני חוץ. בשל כך הציבור היהודי אינו בעל משקל בעיצוב דעת הקהל. אירועי החוץ מתוארים בלי שהעיתונאי יצא מבית המערכת והמברקים הטלגרפיים נתפרסמו כבר שבועיים לפני כן בעיתונות הכללית.

ומן התאוריה אל המעשה. בריל מעתיק אפוא מידע מעיתוני הממשלה.

לכן על כל אלה אחת אמרתי ואותה אשמורה. כי מדברים מדיניים לא אודיע רק אלה הדברים אשר כבר נעשו. או דברים אשר נגמרו לעשותם, ועוד לא נודעו. או דברים אשר דיבר בפיו אחד מהמלכים האדירים בעניינים הנוגעים ברומם של כסאות מלכים [...] רק ממה שנודע לאחד מכתבי העתים הצרפתים. אותה אודיע. ובכל זאת תהיה חדשה גם לאלה הקוראים בשאר מכתבי עתים, כי פה פאריש יוצאים מכתבי עת חדשים לבקרים וגם אחר הצהרים, ומהם אעתיק לפניכם כל אשר אבין כי חפצכם ונדרש לכם לדעתו בעתו.

כך רואה בריל את בעייתה של העיתונות הפריודית העברית שאין בכוחה להתחרות בעיתונים יומיים, בייחוד נוכח מגוון המידע המצוי ב"שוק" בפריס. בכך הוא מטעים בפירוש את תפקידו כ"בורר" ידיעות על פי "הבנתו" ולפי שני קני מידה: "חפצכם", כלומר מה שרוצים לדעת. ו"נדרש לכם" – מה שצריכים לדעת. לבסוף מביע בריל את תקוותו ש"שובע רצון אשביעכם, שובע נעימות מכל דבר. טוב ומועיל הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי ובאשר הוא מדיני בטבעו ובמעשהו וחבר לחברת האדם."

פסקה אחרונה זו באה להצדיק את שינוי כותרת המשנה של הלבנון (שהיתה כאמור עד אז, "כל הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי"). עתה נוספו על כך גם המילים "וחבר לחברת האדם".

הנושא הראשון המדווח במדור החדש הוא פגישתם של קיסרי צרפת ואוסטריה בזלצבורג. המסגרת: סינתזה או סיפור מעשה כולל בנוסח המגיד. המקבץ הראשון כולל גם דגש מיוחד על אמינותו של ה"ציוויליזאציון" – בהכנותיה למלחמה בחבש. המדור השני 29 בספטמבר כבר מסודר על פי מקומות הדיווח.

וכך, למרות ההתכתשות והתחרות בין שני העיתונים (וככל הנראה גם בגללה) ניכרת המשכיות ברורה בין המגיד ללבנון בדפוסי הטיפול בחדשות החוץ ובהגשתן לקורא העברי, כמו גם באידאולוגיה העיתונאית בתחום זה שהציגו עורכיהן, במידה שונה של גילוי לב, אך בדרך כלל בליט ברירה...

הערות

1. ראו בספרי: Gideon Kouts, *The Hebrew and Jewish Press in Europe Select Problems in its History*, Paris, Suger Press, 2006.
2. שם, עמ' 42-11.
3. למשל אברהם אבן יעקב, נוסע מטורטוסה, הוא מחבר הדיווח הראשון על פולין ועל אומות סלאביות אחרות בשנים 960-965. מתוך: *Wielka Encyklopedia Powszechna* (האנציקלופדיה הכללית הפולנית הגדולה), ורשה 1964, כרך 4, עמ' 804.
4. Donald Read, *The Power of News*: Wolf, Havas, Reuter *The History of Reuters*, New York, Oxford University Press, 1992.
5. אליעזר ליפמן זילברמן (קרטינגן 1819-ליק 1884) היה בעל תפילה ושוחט, איל התקשורת העברי הראשון. הוא הוציא לאור את **המגיד** וייסד את הוצאת "מקיצי נרדמים". רכש השפעה פוליטית וקהילתית רבה בקרב יהודי מזרח אירופה.
6. **המגיד**, גיליון 1, 4.6.1856.
7. **המגיד**, גיליון 2, 8.8.1856.
8. הטקסט מצוטט על ידי זילברמן בגיליון 1.
9. "חדשות", **המגיד**, גיליון 1.
10. **המגיד**, גיליון 3, 15.8.1856.
11. **המגיד**, שנה ראשונה, גיליון 8, 23.1.1857.
12. דוד גורדון (פודמרץ 1832-ליק 1886) היה שמרן ומשכיל "מתון". לאחר ששהה בבריטניה (1855-1858) ושימש מורה, נקרא לשמש עוזר עריכה ב**המגיד** ובשנת 1880 רכש אותו מידי זילברמן. מאמריו, ובעיקר הסדרה "בשובה ונחת תיוושעון", שנדפסה בגיליונות 14-18 (1863), נחשבים לביטויים הראשונים בעיתונות של הרעיון הלאומי היהודי.
13. זילברמן מציין בשולי מאמרו של גורדון, "אפריקא – התגלות ארץ חדשה" (גיליון 14, שנה ראשונה, 9.3.1857): "הידיעה הנפלאה הזו חדשה היא ולא נודעה עוד ולא נזכרה משום ציטונג בדייטשלאנד עד היום, כי חדשה היא גם בענגלאנד – הקארעספאדענט הנאמן אשר לי בענגלאנד, מאהבי רד"ג, מהר להודיעני לשום את דברי אלה אשר קרא בהצייטונג היותר נאמנה בענגלאנד בפי המגיד ואקוה כי ינעמו ליך הקורא". הוא טורח להסביר לקורא שהמילה העברית "פרסאות" שבה השתמש גורדון במאמרו פירושה מיילים אנגליים (ענגלישע מיילען).
14. ראו דיווח של בריל מירושלים: (חורף 2007), **קשר** 35, אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 4-5.
15. **המגיד**, שנה תשיעית, גיליון 1, ו טבת תרכ"ה; גיליון 49, ב' בשבט תרכ"ו.
16. "מדבר שקר תרחק!", **הלבנון**, שנה 7, פריס, גיליון 8, 12.4.1867.
17. "אבן התועים", **המגיד**, שנה 11, גיליון 20, 22.5.1867.
18. **המגיד**, שנה 11, גיליון 22, 5.6.1867.
19. במדור "מענה בקצרה", **הלבנון**, שנה רביעית בפריס, 21.6.1867, כתב בריל בין שאר גידופיו על זילברמן: "כן הוא, כאשר שערתי, על החתום בשם אלמוני על מכתבים מפאריש, ואך למותר להעיר על זה, כי מי לא יכיר זיופו מתוכם, ולא זה הפעם לבד עשה כזאת." ראו גם בהקדמה למדור המדיני ב**הלבנון** להלן. בריל מביא טענות דומות לגבי האותנטיות של המכתבים מלונדון עליהם חתום "איש מבית הלוי". שנה י"ג (תרל"ז), גיליון כ.
20. **המגיד**, גיליון 1.
21. תיק F¹⁸ 377 משרד הפנים, המחלקה השלישית, הארכיון הלאומי, פריס.
22. נעתקה לד. יודילוביץ (עורך), **קובץ מאמרים לדברי ימי העיתונות בארץ-ישראל**, ב, תל-אביב, תרצ"ו, עמ' 16-19.
23. "רשימות לתולדות העיתונות העברית", **העולם** (גיליון ל) עמ' 13.
24. "דבר אל הקורא", **הלבנון** (גיליון 17), 1867.